BO‘LAJAK MUSIQA MADANIYATI O‘QITUVCHILARIDA IJROCHILIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISH ZARURATI VA UNING TARKIBIY KOMPONENTLARI

Dadamirzayeva Gulshanoy To‘lanjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
Qo‘qon Universiteti Ta’lim kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada XXI asr global raqamli transformatsiya sharoitida bo‘lajak musiqa madaniyati o‘qituvchilarini tayyorlashda ijrochilik mahoratini shakllantirishning ahamiyati va dolzarb masalalari tahlil etilgan. Muallif an’anaviy musiqa pedagogikasi bilan zamonaviy raqamli texnologiyalarni (e-learning, Moodle, SPOC) integratsiyalash orqali o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish zaruriyatini ilmiy asoslab bergan. Xalqaro miqyosdagi ilg‘or tadqiqotlar (L. Havrilova, S. Karkina, J. Davidova, D. Kovalev) qiyosiy tahlil qilingan holda, ijrochilik mahoratining tarkibiy komponentlari (texnik-instrumental, badiiy-interpretatsion, evristik-kreativ va refleksiv-kommunikativ) aniqlashtirilgan. Maqola yakunida oliy pedagogik ta’lim muassasalari uchun raqamli platformalar, milliy repertuar va elektron portfoliolar asosida ijrochilik kompetensiyasini takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *Musiqa madaniyati, ijrochilik mahorati, raqamli transformatsiya, pedagogik kompetensiya, musiqiy-ijrochilik kompetensiyasi, e-learning, Moodle platformasi, musiqiy ta’lim, interpretatsiya, kasbiy portfolio.*

KIRISH

XXI asr global raqamli transformatsiya va madaniy integratsiya davri sifatida ta’lim tizimi, xususan, bo‘lajak musiqa madaniyati o‘qituvchilarini tayyorlash paradigmasini tubdan o‘zgartirishni talab etmoqda. Zamonaviy sharoitda musiqa o‘qituvchisi nafaqat pedagogik nazariyalarni biluvchi mutaxassis, balki yuqori darajadagi kasbiy-badiiy madaniyatga va mukammal ijrochilik mahoratiga ega bo‘lgan ijodkor shaxs bo‘lishi zarur. Musiqa darsining o‘ziga xos xususiyati shundaki, unda ta’lim va tarbiya jarayoni bevosita jonli musiqiy san’at, estetik hissiyot va hissiy kechinmalar orqali amalga oshiriladi. O‘qituvchining vokal yoki instrumental ijrochilik mahorati o‘quvchilarda musiqiy idrokni shakllantirish, ularning badiiy didini o‘stirish va milliy hamda jahon musiqiy merosiga muhabbat uyg‘otishning asosiy vositasidir.

Biroq, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va raqamli audio formatlarning keng tarqalishi ta’lim amaliyotida ijodiy muammolarni ham keltirib chiqardi. Ko‘plab ta’lim muassasalarida darslarda jonli ijro o‘rnini tayyor fonoqrammalar, audio yozuvlar va raqamli vositalar egallab bormoqda, bu esa pedagogik jarayonning emotsional ta’sir kuchini pasaytirib, talabalarning kasbiy motivatsiyasiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli, oliy pedagogik ta’lim muassasalarida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining instrumental va vokal ijrochilik kompetensiyasini yangi pedagogik metodlar hamda raqamli texnologiyalar (e-learning, masofaviy ta’lim, Moodle platformalari) integratsiyasi asosida rivojlantirish tizimini tadqiq etish nihoyatda dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Ushbu tezis doirasida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini shakllantirish muammosi bo‘yicha to‘rtta eng muhim xalqaro ilmiy tadqiqotlar o‘rganildi va chuqur tahlil qilindi. Quyida har bir maqolaning ilmiy mazmuni va metodologik ahamiyati atroflicha sharhlanadi:

1. Havrilova, Liudmyla H. va boshqalar (2019) tadqiqoti tahlili

L.H. Havrilova, O.Ye. Ishutina, V.V. Zamorotska va D.A. Kassim tomonidan olib borilgan tadqiqot masofaviy ta’lim sharoitida bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarining instrumental ijrochilik kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslariga bag‘ishlangan. Mualliflar Donbas davlat pedagogika universiteti va Milliy pedagogika universitetida boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishidagi 52 nafar bakalavr talabalari ishtirokida tajriba-sinov ishlari olib borganlar. Tadqiqot doirasida ‘Asosiy musiqiy cholg‘u (Fortepiano) masofaviy o‘quv kursi ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan.

Ushbu tadqiqotning eng muhim jihati shundaki, mualliflar instrumental ijro mahoratini rivojlantirish kursini an’anaviy yondashuvdan aralash ta’lim shakliga o‘tkazib, uni to‘rtta asosiy blokda tashkil etganlar: nazariy, amaliy, mustaqil ish va nazorat bloklari. Multimedia va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) cholg‘u chalishni o‘rgatish metodikasi bilan integratsiya qilish orqali talabalarda fanga bo‘lgan qiziqish va mustaqil ishlash madaniyati sezilarli darajada oshganligi isbotlangan. Mazkur ish bizning tezisimiz uchun raqamli muhitda ijrochilik mahoratini loyihalash metodologiyasini taqdim etadi.

2. Karkina, Svetlana va boshqalar (2023) tadqiqoti tahlili

Svetlana Karkina, Juanjo Mena, Roza Valeeva, Iskander Yarmakeev, Elena Dyganova va Mandeep Bhullar tomonidan tayyorlangan va nufuzli ‘Frontiers in Education’ jurnalida chop etilgan tadqiqot elektron ta’limda professional ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun Li Shulmanning “Mualliflik pedagogikasi” yondashuvini qo‘llashga asoslangan. Qozon federal universitetida 1-4-kurslarda tahsil olayotgan 124 nafar talaba ishtirokida o‘tkazilgan ushbu tadqiqot Moodle muhitida SPOC tizimidan foydalanish samaradorligini tahlil qilgan.

Shulmanning mualliflik pedagogikasi tamoyillariga muvofiq, kasbiy ta’lim uchta o‘lchovni o‘z ichiga olishi kerak: fikrlash, ijro etish (to perform) va vijdonan harakat qilish (to act with integrity). Musiqa o‘qituvchilarini tayyorlashda eng asosiy urg‘u an’anaga ko‘ra ‘qalbni tarbiyalash’ (habits of the heart) va hissiy idrokka qaratiladi. Maqolada talabalar o‘z mustaqil mashg‘ulotlari va cholg‘u/vokal ijrolarini video/audio yozuv ko‘rinishida o‘qituvchiga yuborishlari, o‘qituvchi esa forum va chatlar orqali har bir talabaga individual tanqidiy fikr hamda tavsiyalar (critique and feedback) berishi tizimi tasvirlangan. Bu tadqiqot raqamli muhitda musiqiy amaliyotni tizimli nazorat qilish imkoniyatlarini ochib beradi.

3. Davidova, Jelena (2019) tadqiqoti tahlili

Jelena Davidova (Daugavpils universiteti) o‘zining “Music Teacher’s Competences in the 21st Century” nomli maqolasida XXI asrda musiqa o‘qituvchisining kompetensiyaviy modelini Yevropa Ittifoqi ta’lim standartlari doirasida qayta ko‘rib chiqqan. Muallif globallashuv va multikulturalizm sharoitida musiqa o‘qituvchisi faqat o‘z fanini bilishi kifoya emasligini, balki ta’lim jarayonini

shaxsiylashtirish, ishtirok etish va mahsuldorlik tamoyillari asosida tashkil etishi lozimligini ta’kidlaydi.

Davidova tadqiqotiga ko‘ra, o‘qituvchining musiqiy-ijrochilik mahorati uning kommunikativ qobiliyati va boshqa soha mutaxassislari (kompozitorlar, musiqachilar, ota-onalar) bilan hamkorlik qilish kompetensiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Musiqa pedagogikasida fanlararo va integrativ yondashuvni ta’minlashda o‘qituvchining shaxsiy ijrochilik darajasi darsning asosi sifatida namoyon bo‘ladi.

4. Kovalev, Dmitriy A. va boshqalar (2016) tadqiqoti tahlili

D.A. Kovalev, G.A. Khussainova, S.T. Balagazova va T. Zhankul muallifligidagi ish bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini instrumental tayyorlash jarayonida musiqiy-ijrochilik kompetensiyasini shakllantirishning nazariy modellarini tadqiq qilgan. Mualliflar ushbu muammoga tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv sifatida qaraydilar.

Tadqiqotda professional ijrochilik darajasining o‘sishi talabaning o‘z-o‘zini baholashi, madaniy o‘ziga xosligi va o‘z-o‘zini ta’lim olish madaniyati bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liqligi isbotlangan. Kovalev modeliga muvofiq, ijrochilik kompetensiyasi shunchaki texnik ko‘nikmalar yig‘indisi emas, balki evristik, refleksiv va ijodiy elementlarni birlashtirgan murakkab shaxsiy tuzilmadir. Talabalarning kasbiy portfoliolarini tahlil qilish orqali ularning ijodiy o‘sish dinamikasini boshqarish strategiyasi taklif etilgan.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar va zamonaviy milliy musiqa pedagogikasi tajribasini umumlashtirgan holda, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarida ijrochilik mahoratini shakllantirishning ob’ektiv zarurati quyidagi fundamental omillar bilan belgilanadi:

Pedagogik nufuz va vizual namuna yaratish zarurati: Musiqa darslarida o‘qituvchining shaxsan cholg‘uda mahorat bilan chalishi yoki yuqori estetik darajada qo‘shiq kuylashi o‘quvchi uchun eng kuchli emotsional turtki va real namuna hisoblanadi. Hech qanday yuqori texnologiyali audioyozuv jonli ijroning o‘rnini bosa olmaydi.

Integrativ ta’limni ta’minlash: Zamonaviy maktab dasturlarida musiqa fanini teatr, tasviriy san’at, xalq og‘zaki ijodi va milliy qadriyatlar bilan integratsiyalash talab etiladi. O‘qituvchining ijrochilik kompetensiyasi unga dars jarayonida milliy cholg‘ular (masalan, dutor, tanbur) imkoniyatlaridan erkin foydalanish va milliy-madaniy o‘ziga xoslikni saqlab qolish imkonini beradi.

Raqamli muhitda ijodiy faollikni boshqarish: L. Havrilova va S. Karkina tadqiqotlari ko‘rsatganidek, masofaviy va elektron ta’lim sharoitida o‘qituvchining ijrochilik ko‘nikmalari yangi shakl kasb etadi. Talaba yoki maktab o‘quvchisi raqamli platformalar orqali o‘z ijrosini yuborganida, o‘qituvchi o‘zining yuqori ijrochilik mahoratiga tayanib, chuqur tahliliy va tanqidiy fikr bera olishi, xatolarni to‘g‘rilash yo‘llarini amalda ko‘rsatib berishi shart.

Xalqaro olimlarning (Kovalev, Havrilova, Shulman nazariyalari) modellarini sintez qilgan holda, bo‘lajak musiqa madaniyati o‘qituvchisining ijrochilik mahoratini quyidagi tarkibiy komponentlardan iborat murakkab tizim (kompetensiyaviy makon) sifatida tushunish lozim:

Tarkibiy Komponent nomi	Mazmuni va Pedagogik Funktsiyalari
1. Texnik-instrumental va vokal komponent	Musiqiy cholg‘ularni (fortepiano, dutor, xalq cholg‘ulari) mukammal chalish texnikasi, vokal apparatini boshqarish, notadan erkin o‘qish, transpozitsiya va jo‘rnavozlik (akkordlar tanlash) ko‘nikmalari. Bu Shulmanning ‘texnik-bajaruvchilik’ o‘lchoviga mos keladi.
2. Badiiy-interpretatsion (Estetik) komponent	Musiqiy asarning mazmuni, xarakteri, tarixiy uslubi va janr xususiyatlarini chuqur his qilish hamda uni tinglovchiga yuksak badiiy shaklda yetkazib berish. Shaxsiylashtirish va asarni o‘ziga xos talqin qilish qobiliyati (Davidova, 2019).
3. Evristik va Kreativ komponent	Dars jarayonida to‘satdan yuzaga keladigan pedagogik vaziyatlarda improvizatsiya qila olish, qo‘shiqlarga yangicha aranjirovka va jo‘rnavozlik variantlarini mustaqil yaratish, ijodiy tafakkurni namoyon etish (Kovalev, 2016).
4. Refleksiv va Psixologik-kommunikativ komponent	Sahna hayajonini va qo‘rquvini muvaffaqiyatli yengish, ijro jarayonida auditoriya (o‘quvchilar) bilan mustahkam vizual va emotsional aloqa o‘rnatish. O‘z ijrosini tanqidiy tahlil qilish va portfoliolar yordamida o‘z-o‘zini baholash (self-esteem) madaniyati.

Olib borilgan keng qamrovli xalqaro ilmiy adabiyotlar tahlili va nazariy sintez natijasida quyidagi umumiy xulosalarga kelindi: bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining ijrochilik mahorati uning kasbiy kompetensiyasining o‘zagidir. Ushbu mahoratni tizimli shakllantirmasdan turib zamonaviy raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash imkonsizdir.

Tadqiqot natijalariga tayanib, oliy pedagogik ta’lim tizimi (masalan, Kokand universiteti makonida) uchun quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

Raqamli platformalardan tizimli foydalanish: Moodle muhitida ‘Cholg‘u ijrochiligi’ va ‘Vokal’ darslari uchun maxsus masofaviy SPOC kurslarini loyihalash,

talabalarning mustaqil audio-video yozuvlarini muntazam joylashtirib borish va haftalik individual qayta aloqa (feedback) tizimini o‘rnatish (Havrilova, 2019; Karkina, 2023).

Milliy va zamonaviy repertuarlar uyg‘unligi: O‘quv dasturlariga nafaqat jahon klassik kompozitorlari asarlarini, balki maktab repertuaridagi milliy qo‘shiqlar, milliy cholg‘ular (dutor, tanbur) jo‘rnavozligi hamda xalq musiqiy an’analarini erkin interpretatsiya qilish topshiriqlarini kiritish.

Refleksiv portfolioni joriy etish: Talabaning 1-kursdan 4-kursgacha bo‘lgan barcha ijrochilik chiqishlari, video-yozuvlari va yutuqlarini jamlovchi elektron kasbiy portfolio tizimini yo‘lga qo‘yish, bu orqali ularning evristik va refleksiv o‘sish dinamikasini baholab borish (Kovalev, 2016).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Davidova, J. (2019). Music Teacher’s Competences in the 21st Century. Pedagogika / Pedagogy, 134(2), 99-108. https://doi.org/10.15823/p.2019.134.6

2. Havrilova, L. H., Ishutina, O. Ye., Zamorotska, V. V., & Kassim, D. A. (2019). Distance learning courses in developing future music teachers’ instrumental performance competence. Pedagogika vyshchoi ta serednoi shkoly, 52, 197-214. UDK 378.147:[37.011.3-051:78]:004

3. Karkina, S., Mena, J., Valeeva, R., Yarmakeev, I., Dyganova, E., & Bhullar, M. (2023). Fostering future music teachers’ professional skills: developing a signature pedagogy using e-learning. Frontiers in Education, 8:1162748. https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1162748

4. Kovalev, D. A., Khussainova, G. A., Balagazova, S. T., & Zhankul, T. (2016). Formation of Various Competencies in the Process of Training the Future Music Teachers at the Present Stage. International Journal of Environmental & Science Education, 11(11), 4175-4183.